

בעיות בכתיבת הגט ונתינתו

[לז"ג מו"ר ר' משה שאצקעס זצ"ל]

א.

ברמב"ם (הל' גירושין פ"ד הל' א, ג, וז) כתוב: אין כותבין את הגט אלא בדבר שרישומו עומד כגון דין וסקרא... וכיוצא בהן. אבל אם כתבו בדבר שאינו עומד כגון משקין ומי פירות וכיוצא בהן אינו גט... כיצד כותב (אותו) על הנייר המחוק על הדפתרא ועל החרס ועל העלין ועל ידו של עבד. המקרע על העור תבנית כתב או שרשם על העור תבנית כתב ה"ז כשר. עכ"ל.

ובמ"מ על ה"ז איתא: בירושלמי בפרק זה הקורע על העור כתבנית כתב כשר הרושם על העור כתבנית כתב פסול. ובתוספתא אמרו הדברים בהפך שהקורע פסול והרושם כשר. ויש תמה על רבי' למה הכשיר שניהם. ועוד אני תמה בזה שהוא כתב פי"א מהל' שבת הקורע על העור כתבנית כתב חייב הרושם על העור כתבנית כתב פטור אלמא שהרושם על העור אינו כתב וא"כ למה אמר בכאן כשר. ואיני יודע בזה טעם נכון. ואולי משום דק"ל דאפי' על העלה של זית כשר אע"פ שאינו מתקיים מה שאין כן לענין שבת כנזכר שם וצ"ע ובתוספתא משמע דאפי' בגט בעינן דבר של קיימא ועלה של זית של קיימא הוא וכן אמרו שם על עלה של זית... על כל דבר של קיימא כשר... על כל דבר שאינו של קיימא פסול ולא סמך עלי' רבינו כיון שלא הוזכר זה בגמרא עכ"ל. אבל יתר הראשונים, תוספות, רשב"א, ר"ן, או"ז ועוד, פסקו לפי התוספתא שצריך לכתוב גט על דבר המתקיים.

ופלא הוא לומר שהרמב"ם לא פסק כתוספתא משום שלא הוזכרה בגמ'. ידועה היא דרכו של הרמב"ם שהביא בהלכותיו כמה וכמה הלכות שלא הובאו בתלמוד בבלי, ונמצאות רק בתוספתא, במדרשי הלכה ובירושלמי. וכבר מעיר על זה הגר"א (אה"ע קכד, ז) שהרמב"ם מביא כמה תוספתות שלא הוזכרו בגמרא.

איברא את שיטת הרמב"ם, נראה לי, יש למצא במשנה עצמה ובסוגיות התלמוד שעליה. וז"ל המשנה: (גיטין יט.) בכל כותבין בדיו בסם... ובכל דבר שהוא של קיימא. אין כותבין לא במשקין ולא במי פירות ולא בכל

דבר שאינו מתקיים. על הכל כותבין על העלה של זית ועל הקרן של פרה ונותן לה את הפרה על יד של עבד ונותן לה את העבד. רבי יוסי הגלילי אומר אין כותבין לא על דבר שיש בו רוח חיים ולא על האוכלין. עכ"ל. אם נאמר כשטות הראשונים שצריכים לכתוב את הגט על דבר של קיימא אז כמה קושיות במשנה. בבבא א' יש לנו הכללים שכותבים בדבר של קיימא ושאינן כותבין בכל דבר שאינו מתקיים. ובבבא ב' אין לנו לא הכלל החיובי ולא הכלל השלילי, ורק על הכל כותבין ותו ל"מ. גם הפרטים שבבא א' שונים במהותם מהפרטים שבבבא ב'. דיו וסיקרא הם דברים רגילים שכותבין בהם גט. אבל עלה של זית, קרן של פרה ויד של עבד הם דברים רחוקי המציאות. ובתוספתא שבה השטה שכותבין רק על דבר המתקיים מוצאים באמת את הכללים והפרטים בבבא ב' כמו בבבא א'. וז"ל התוספתא: (ב, ג.) כתבו בדם הקרוש... על עלי זית... ועל כל דבר שהוא של קיימא כשר. על עור כרישין... ועל כל דבר שאינו של קיימא בדבר שהוא של קיימא פסול. עד שיכתוב בדבר שהוא של קיימא על דבר שהוא של קיימא. המקרע על העור כתבנית כתב פסול הרושם על העור כתבנית כתב כשר. רבי יוסי הגלילי אומר מה ספר מיוחד דבר שאין בו רוח חיים יצא דבר שיש בו רוח חיים. ר' יהודה בן בתירה אומר מה ספר מיוחד שהוא תלוש מן הקרקע יצא דבר המחובר בקרקע. עכ"ל.

שטת התוספתא מבוארת בספרי (פ' רסט) שם איתא: וכתב אין לי אלא כתוב בדיו מנין בסם... ת"ל וכתב לה מכ"מ. ספר אין לי אלא ספר מנין עלי קנים... ת"ל ונתן מ"מ. א"כ למה נאמר ספר מה ספר מיוחד של קיימא יצאו אלו שאינן של קיימא. רבי יהודה בן בתירה אומר מה ספר מיוחד שהוא תלוש מן הקרקע יצא דבר שמחובר לקרקע. עכ"ל. לפי"ז יש לנו מקורות שונים לשתי ההלכות. מ"וכתב" לומדים שצריכים כתב המתקיים. ומ"ספר" לומדים שכותבים על דבר המתקיים. ורבי יהודה בן בתירה שממעט מספר מחובר לקרקע יתכן שאינו ממעט דבר שאינו מתקיים. בסוגית הבבלי על משנה זו (כא:) איתא: מ"ט דרבי יוסי הגלילי דתניא ספר אין לי אלא ספר מנין לרבות כל דבר ת"ל וכתב לה מכ"מ. א"כ מה ת"ל ספר מה ספר שאין בו רוח חיים ואינו אוכל... ורבנן אי כתיב בספר כדקאמרת השתא דכתיב ספר לספירת דברים הוא דאתא... עכ"ל. ולפי"ז ברור שהת"ק אינו ממעט מספר שצריכים לכתוב רק על דברים שהם כספר.

אף בסוגית הירושלמי איתא שהרבנן (ת"ק) ממעטים: מה ספר שהוא בתלוש אף כל דבר שהוא בתלוש. ושום זכר שם לדבר המתקיים. היוצא מזה שהרמב"ם הבין את המשנה שהיא נגד התוספתא, וגם

שסוגית הבבלי בפירוש דברי הת"ק היא נגד השטה שצריכים לכתוב על דבר המתקיים.

אבל יש להבין את המשנה עצמה, למה באמת הבחינו בין במה כותבין לעל מה כותבין? ונראה לי שהבדל גדול בדבר. כי "וכתב" פירושו כתב, ואם אינו מתקיים אינו נקרא וכתב. אבל אם הכתב הוא של קיימא אלא שכל הגט יאבד מן העולם זה לא איכפת לן. עיקר הגירושין הוא שיאמר לה: הרי את מותרת לכל אדם בכתב. וכמו שהאשה יכולה לאבד את הגט, כך הוא אם הגט יאבד מעצמו. ולפי"ז במשנה: על הכל כותבין, פירושו אפילו על דבר שאינו מתקיים. ומה שהזכירו עלה של זית וקרן של פרה ויד של עבד זה משום החידוש שבהם. בניגוד לשטת ר' יוסי שסובר שאין כותבין על דבר שיש בו רוח חיים ועל האוכלין הדגישו שאפילו על זה כותבין אלא שיתן לה הפרה והעבד. בעלה של זית החידוש ג"כ שאף שאינו שוה פרוטה כותבין עליו, כדאיתא בסוגיא שם (כ.).

בדרך זה להבין גם את פסקו של הרמב"ם שגם הרושם וגם המקרע על העור כשר אף שלענין שבת פסק שהקורע חייב והרושם פטור. אף שבתוספתא השוו דין גט לדין שבת. כי הדין שרושם פטור ואינו גט יסודו בזה שאינו מתקיים, ומכיון שהרמב"ם הבין שהמשנה חולקת על שטה זו וכשר אפילו על דבר שאינו מתקיים א"כ גם רושם על העור כשר. מה שאין כן לענין שבת ששם צריכים לא רק כתיבה בדבר המתקיים אלא גם על דבר המתקיים אחרת אין זה כתב של קיימא מאיזו סיבה שתהי'.

ב.

ברמב"ם פ"ה מהל' גירושין הל' יז איתא: "נתן הגט ביד עבדה והוא נעור והיא משמרתו אם היה כפות ה"ז גט וכאילו הגיע לחצרה שהיא עומדת בצדה. ואם אינו כפות אינו גט. נתנו ביד העבד והוא ישן והיא משמרתו ה"ז פסול ואם היה כפות הרי זו מגורשת".

ובהלכה יח שם: "כתב הגט ונתנו ביד עבדו וכתב לה שטר מתנה עליו כיון שזכתה בעבד זכתה בגט ונתגרשת אם היה כפות ואם אינו כפות וניעור קנתה העבד ואינה מגורשת עד שיגיע גט לידה".

לפי"ז שטת הרמב"ם היא: שכפות לחוד סגי, ובישן בלי כפות הגט רק פסול. והביטוי "פסול" ברמב"ם פירושו שמן התורה הוי גט, אלא שפסול מדברי סופרים (רמב"ם פ"ב ה"ז).

אכן מנליה להרמב"ם הבדל כזה בין כפות לישן? ועל זה כתב הר"ן: ודבריו מתמיהין.

ויותר תמוה הוא הסיום בסוף הל' יז: "ואם היה כפות הרי זו מגורשת".

והמכוון להיה ישן ומשמרתו. והלא הרמב"ם כבר כתב בריש ההלכה שבכפות אפילו נייעור ה"ז מגורשת. והתקשה בזה כבר הכ"מ ונשאר בצ"ע. בכל זאת אומר הכ"מ שגירסת הספרים שלנו היא עיקרית ושכן גורסים הרשב"א והר"ן וה"ה בדברי רבינו.

שתי הלכות אלו שברמב"ם יסודן בשתי מימרותיו של רבא. בגיטין דף כא. איתא: «ואמר רבא כתב לה גט ונתנו ביד עבדו וכתב לה שטר מתנה עליו קנאתה ומתגרשת בו. ואמאי חצר מהלכת היא וחצר מהלכת לא קנה, וכי תימא בעומד והאמר רבא כל שאילו מהלך לא קנה עומד ויושב לא קנה והלכתא בכפות».

ובדף עח. איתא: אמר רבא כתב לה גט ונתנו ביד עבדה ישן ומשמרתו ה"ז גט דהויא ליה חצר המשתמרת שלא לדעתה. ישן ומשמרתו ה"ז גט אמאי חצר מהלכת היא וחצר מהלכת לא קנה וכי תימא ישן שאני והאמר רבא כל שאילו מהלך לא קנה עומד ויושב לא קנה והלכתא בכפות».

ומסקנת הג' בעח. נראה שכפות וישן בעינן. וכן פסקו כמעט כל הראשונים. כפות כדי שלא יהא חצר מהלכת, וישן כדי שיהא משתמר לדעתה. ותמהו על הרמב"ם שפסק שכפות לחוד סגי.

אבל בטור (סי' קלט) איתא שגם הרמב"ם סובר שכפות וישן בעינן. וגירסתו ברמב"ם שונה לגמרי מזו שבספרים שלנו. אחר שמביא את דברי אביו, הרא"ש, שצריך כפות וישן הוא אומר: «וכן יראה דעת הרמב"ם שכ' : נתן הגט ביד עבדה והוא נייעור והיא משמרתו אפילו היה כפות אינו גט. נתנו ביד עבדה והוא ישן והיא משמרתו ה"ז גט פסול, היה כפות ה"ז מגורשת ע"כ נתנו ביד עבדו והוא ישן וכפות ונתן לה העבד במתנה כיון שזכה בעבד וכתה בגט והיא מגורשת».

לפי גירסא זו שטת הרמב"ם היא להפך. כפות בלי ישן אינו גט כלל. אבל ישן בלי כפות הוי גט מדאורייתא.

הכ"מ מביא גירסת הטור להל' יז ואומר שגירסת הספרים שלנו נראה לו עיקר: «דבכפות סגי דומיא דנתנו ביד עבדו שכתב בסמוך דסגי בכפות». ותימא הלא בטור כתוב בנתנו ביד עבדו: «והוא ישן וכפות». וצ"ל שבנוסחת הטור שהיה לפני הכ"מ היתה רק: והוא כפות. אבל בפסקא שבב"י איתא ג"כ: «והוא ישן וכפות» וזה פלא.

ברמב"ן (בחידושו לדף עח.) כתוב: «ויש מפרשים דה"ק והלכתא דישן לא קני אלא בכפות ואימא הכי כפות ומשמרתו ה"ז גט בין נייעור בין ישן. אם אינו כפות אינו גט. וכן כתב הר"ם הספרדי ז"ל בחיבוריו וק"ל... ועוד דהא משום חצרה המשתמרת שלא לדעתה נסיבה לה טעמא ולא משמע דסתיר לכולה שמתתא דרבא ומשבש לה לגמרי».

וקושיא עצומה היא, אם נאמר שישן לא מהני ולא מידי ולומר שמימרת רבא נסתרה לגמרי מבלי דאי' מפורשת בגמרא. אמנם שטה כזו ליתא ברמב"ם אפילו לפי גירסת הספרים שלנו. הלא ישן בלי כפות הגט רק פסול, וכשר מדאורייתא.

גם הרשב"א הבין את הרמב"ם שבכפות לחוד סגי, ומקשה עליו: "דא"כ אמאי נקט רבא ישן ונעור דהא ישן ונעור לא מעלה ולא מוריד כלל". קושיא זו אינה מובנת לא לפי גירסת הספרים שלנו, וודאי דקושיא זו ליתא לפי גירסת הטור. ועוד להעיר שהרשב"א מדייק את שטת הרמב"ם מהל' יח, מנתנו ביד עבדו, שכפות לחוד סגי. אבל לפי גירסת ספרינו שטת הרמב"ם מפורשת בהל' יז שכפות לחוד סגי.

ברם כגירסת הטור נמצאת גם במאירי, וז"ל: "וגדולי המחברים כתבו שבניעור אפי' היה כפות אינו גט ובישן ומשמרתו ואינו כפות גט פסול והדברים מתמיהין...".

עוד יש להעיר שבנתן ביד עבדו ואינו כפות ונעור פסק הרמב"ם שקנתה העבד ואינה מגורשת עד שיגיע הגט לידה. אבל משהגיע הגט לידה היא מגורשת למה אין זה כטלי גיטך מעל גבי קרקע? ולפיכך הרשב"א נוטה לומר שיחזור ויתננו לה.

והנה שתי הלכות אלו שברמב"ם הגיעו אלינו בגירסאות שונות, ולכל גירסא קשיים בצדה. כנראה שהגירסא הראשונה ברמב"ם היתה מקורית וגרמה להגהות.

ונראה לי שאת שטת הרמב"ם וסדורה יש למצא במימרותיו של רבא. בנתן ביד עבדו רבא לא מזכיר לא כפות ולא ישן. או "קנאתהו ומתגרשת בו" ומתוך הקושיא: חצר מהלכת לא קני הסיקו: והלכתא בכפות. אבל ישן לא נזכר בסוגיא זו כלל. ולפיכך בהל' יח הרמב"ם מצריך רק כפות ותו לא. בנתן ביד עבדה רבא מצריך רק ישן ומשמרתו ותו לא. ולו היה צורך בכפות ג"כ, ודאי שאמורא שנחית לפרושי דבריו ומבדיל בין ישן לניעור היה מזכיר ג"כ כפות. ולפי"ז פוסק הרמב"ם בהל' יז שבישן לחוד הגט כשר מדאורייתא, אלא שבסוגיא הצריכו כפות, וכנראה שהרמב"ם סובר שהכפות כאן הוא משום גזירה אטו נתן ביד עבדו ולא מעיקרא דדינא.

הרמב"ם כנראה ראה הבדל יסודי בין נתן ליד עבדו לנתן ביד עבדה. בנתן ביד עבדה זה כמו בתוך חצרה, או צ' שתעמוד בצד חצרה ומשתמר לדעתה כיון דהגירושין איתא בע"כ. כדאיתא ברמב"ם פ"ה ה"ב. א"כ העיקר הוא ישן כדי שתהא משתמר לדעתה. אבל בנתן ביד עבדו וכתב לה שטר מתנה עליו, אז קנין זה אפשר רק מדעתה, והעבד הוא חצר מטעם שליחות כמו בכל קניינים ואין צ' משתמר לדעת.

ולפי"ז הרמב"ם תפס את מימרותיו של רבא כעיקר, והשו"ט של הגמ' כתוספת ביאור.

בהל' יז הגי' המקורית היתה כנראה כעין זו: נתן הגט ביד עבדה והוא נעור והיא משמרתו אפילו היה כפות אינו גט. נתנו ביד העבד והוא ישן והיא משמרתו ה"ז פסול ואם היה כפות ה"ז מגורשת ע"כ, וכאילו הגיע לחצירה שהיא עומדת בצדה.

העיקר הוא ישן, וכפות צריך רק משום גזירה אטו נתן ביד עבדו. וזוהי בעיקרה גירסת הטור והמאירי.

והל' יח היתה כנראה כגירסת הספרים שלנו.

ומכיון שהראשונים לא חלקו בין נתן גט ליד עבדו ליד עבדה, וכבר הבה"ג הצריך כפות וישן בשניהם, ראו סתירה בין הל' יז להל' יח שברמב"ם. בהל' יח כתוב שאם היה כפות מגורשת, וא"כ כפות לחוד סגי, ובהל' יז כתוב אפילו היה כפות אינו גט. סתירה זו הביאה לשני מיני הגהות. או שהגיהו הל' יז, ובמקום "ואפילו הי' כפות אינו גט" גרסו "אם היה כפות ה"ז גט" כדי להתאימה להל' יח. ולפי הגהה זו נוצרה כנראה גירסת הספרים שלנו. או שהתאימו הל' יח להל' יז ובמקום "אם היה כפות" בהל' יח גרסו: "והוא ישן וכפות". וזוהי גירסת הטור שלפנינו.

אבל הרמב"ם ראה שישן לא נזכר בשום מקום חוץ בנידון של גירושין שישנה גם בע"כ, אוז צ' שיהא החצר משתמרת לדעתה, ולא בשאר קנייני מכר או מתנה או אפילו בגירושין שהקנין הוא רק מדעתה.

אך עוד לחקור בשטת הרמב"ם, בנתן ביד עבדה והוא ישן ומשמרתו, שהגט כנראה כשר מדאורייתא, למה אין כאן החסרון של חצר מהלכת. האם נאמר שהעבד כשהוא ישן אינו נקרא חצר מהלכת, או שיתכן שהרמב"ם סובר שבחצר המשתמרת לדעתה, שהוא משום יד, מעיקרא דדינא לא איכפת לן אם היא חצר מהלכת. הנ"מ היא בנתן ביד עבדו והוא ישן ואינו כפות, אם לא יהא גט כלל, או שזה רק גט פסול. ונראה שזה תלוי אם גרסינן בהל' יח: "ואם אינו כפות וניעור" או שהגי' היא רק: "ואם אינו כפות", אבל ישן או ניעור בנתן ביד עבדו לא מעלה ולא מוריד.